

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Вступ. На сьогодні розвиток світової економіки характеризується глобалізацією ринків, посиленням конкуренції, трансформацією світових систем господарювання. Активізація конкуренції зумовила старіння попередніх методів діяльності та висвітлила неготовність багатьох країн, галузей і підприємств до нових умов господарювання. В першу чергу це стосується країн колишнього СРСР, зокрема і України, в яких тривалий час конкуренція була практично відсутньою, або ж дуже слабкою, оскільки стримувалась самим урядом. Внаслідок цього закономірним є те, що Україна у світовому рейтингу конкурентоспроможності країн за прогнозами економічного зростання до 2008 року знаходиться лише на 52 місці [1]. Нестача в Україні теоретичних розробок, практичних методів діяльності в умовах сильної конкуренції, методик досягнення і підтримання конкурентоспроможності стримує розвиток економіки, знижує ефективність діяльності підприємств, що і обумовлює актуальність вивчення цієї проблеми.

II. Постановка задачі. Серед сучасних праць, присвячених аналізу конкуренції та конкурентоспроможності підприємства, варто виділити роботи [1—3], у яких висвітлено сутність, підходи до управління конкурентоспроможністю різних об'єктів. Та актуальним на нашу думку залишається вивчення та систематизація факторів впливу на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, які діють в ринкових умовах, що характеризуються надзвичайно високим рівнем невизначеності і динамічності. Метою статті є аналізування впливу факторів зовнішнього середовища на конкурентоспроможність українських підприємств, зокрема, машинобудівних.

III. Результати дослідження.

Під *конкурентоспроможністю підприємства* розуміють його здатність досягати конкурентних переваг над іншими підприємствами на конкретному ринку [1].

Методи управління конкурентоспроможністю на кожному підприємстві відрізняються внаслідок дії різних факторів його *внутрішнього та зовнішнього середовища*. Вперше середовище функціонування компанії було поділене на внутрішні і зовнішні фактори

Р.Дунканом [10], при цьому зовнішні включали покупців, постачальників, конкурентів, соціо-політичне і технологічне середовище.

Зовнішні фактори розрізняють за *складністю та невизначеністю*. У праці [5] виявлено, що компанії у складнішому середовищі використовували формалізовані методи управління, адже складні маркетингові, фінансові й виробничі процеси вимагають сильнішої формалізації стратегій. Автор праці [15] вважає, що на складність середовища впливають такі фактори: взаємозв'язки з постачальниками, покупцями і дистриб'юторами; передбачуваність змін у середовищі; частота появи нових товарів; гетерогенність (різноманітність) ринків, що обслуговуються. Він також виявив, що вищий рівень складності середовища результував у складнішому стратегічному плануванні на підприємстві, коротших його горизонтах і частішому перегляді стратегій.

Щодо невизначеності середовища, то багато авторів стверджують, що менш централізовані і формалізовані організаційні структури є ефективнішими у більш динамічному середовищі. У праці Р.Брессера і Р.Бішопа [9] наводяться висновки, що стратегічне управління в невизначеному і комплексному середовищі спричиняє більше проблем, ніж вирішує. Автори стверджують, що формальні управлінські процедури подавляють творчість і спонтанність, які є надзвичайно важливими для швидкозмінного середовища. Також виявлено, що детальне планування і формалізовані стратегії в нестабільному середовищі негативно пов'язані з доходністю і обсягами збуту.

Натомість інша група авторів підтримує позитивний взаємозв'язок між формалізацією управління і невизначеністю середовища. В.Ліндсей і Л.Руе [17] виявили, що великі підприємства у швидкозмінному середовищі значно частіше, ніж невеликі використовували формальні стратегії. Вони стверджували, що великі компанії, незалежно від галузі, намагались підігнати свої системи довгострокового планування під прогнозовані ними зміни середовища.

У праці [21] С.Сун і Р.Хауз виявили, що формальні стратегії були ефективними у галузях, що характеризуються значними технологічними інновація-

ми, частими введеннями нових товарів. З такими висновками погоджується і П.Лорандж [19], стверджуючи, що нові конкуренти, технологічні інновації і зміни на ринку збільшують потребу у стратегічному плануванні. А автори [12] дійшли висновку, що компанії у високотехнологічних сферах, вимагали більш кваліфікованих менеджерів і складніших методик прогнозування, ніж компанії в стабільніших сферах.

Досліджуючи зовнішні фактори впливу на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, відзначають, що в Україні, як і в інших країнах із несформованою ринковою економікою, підприємства змушені діяти в постійно мінливих економічних умовах, а це істотно ускладнює прийняття управлінських рішень. Підприємства перехідного періоду вже не соціалістичні, але ще і не ринкові. При цьому має місце ряд негативних моментів в управлінні підприємствами, зокрема: • механічне копіювання практики підприємств закордонних розвинутих країн; • перенесення непридатних для місцевих умов методів і підходів; • використання не найкращої закордонної практики господарювання, часто в спотвореному вигляді; • ігнорування, недостатнє застосування позитивного досвіду розвинутих країн; • насадження власних недосконалих методів діяльності тощо [4].

Як відомо, політична трансформація, що призвела до руйнування планової економіки у Радянському Союзі, почалась у кінці 1980-х рр., після чого у пост-радянських країнах відбулася найшвидша в історії приватизація [6]. Програма реформ була спрямована на повний перехід від централізованого планування до більш традиційної прозахідної ринкової економіки, але її наслідком були, як зазначає А.Баєр [7], «одні з найбільш складних ринкових умов — хаотична економіка, жаклива інфраструктура, законодавчий вакуум, злочинність, корупція і бюрократія», при цьому, «реалії щоденного бізнесу були далекі від адекватних» [11]. І, як зазначають закордонні фахівці, досі не зрозуміло, чи ці умови представляють певний етап ще не завершеного процесу чи вже сформоване становище в пост-радянських країнах.

Теперішній стан економіки характеризується зростаючим попитом, але неефективною конкуренцією, нестачею кваліфікованих працівників, нечітко визначеними правами власності тощо. Такий стан автор [14] називає «гіпокапіталізмом» (від грец. «hуро» — менше, нижче).

На основі праць [6; 11; 14] можна виділити такі основні риси існуючої економічної і політичної ситуації в пост-радянських країнах, зокрема й Україні:

1. *Несформований, непередбачуваний економічний цикл.* У 1997 році більшість спеціалістів вважало, що економіка пост-радянських країн уже пережила свій

найгірший період, і 1998 рік повинен був стати першим роком економічного зростання із часу запровадження реформ. Та в середині 1998-го року ці країни раптово опинились у кризовому стані. Так, в Росії збанкрутувало 18 із 20 найбільших банків, грошова одиниця «рубль» зазнала гіперінфляції, ціни на імпортовані товари зросли на 300%, ВВП, який у попередньому році зріс на 2%, у 1998 р. впав на 3% [14]. Це була уже третя економічна криза в пост-радянських країнах з початку перехідного періоду у 1991 р. Тобто економіка характеризувалась, та і далі продовжує характеризуватись, постійною невизначеністю і динамічністю.

2. *Високий рівень злочинності.* Поряд із легальними учасниками на ринку діяло й діє багато нелегальних. Так, в Росії у 1995 р. за повідомленням агенції ІТАР—Тасс існувало близько 8000 кримінальних організацій, діяльність яких була відома державним органам. Виступаючи ніби партнерами легальних фірм, вони регулярно вимагали оплати в межах 20—30% від загального доходу [8].

Поряд зі злочинами проти легальних фірм, щоразу в більших масштабах чиняться злочини ними ж самими, особливо у формі уникнення сплати податків, які багатьма суб'єктами ринку вважаються значним недоліком ринкової системи. Адже, як зазначають у праці [21], «злочинність, мафія не були такою значною перешкодою для розвитку бізнесу як державна система оподаткування і органи, що її насаджували». Так, в 1998 р. було оцінено, що якщо українська фірма заплатить усі необхідні типи податків, вони перевищать 100% доходу, неговорячи вже про прибуток [20].

3. *Офіційна корупція і бюрократія.* Згідно праці [16] «...постійне втручання уряду в економіку змушувало місцеві керуючі органи бути надобережними». Г.Феллер [11] відзначав, що регулятиви та їх інтерпретація різнились у різних регіонах країн, а автор [6] констатував, що «місцеві урядові органи контролюють, придушують бізнес та займаються здирництвом».

4. *Слабкий інвестиційний ринок.* Лєвова частка інвестицій припадала на столиці країн. Так, в Росії 80% інвестицій надходило в Москву, але в 1995 р. загальний обсяг іноземних інвестицій становив 3,5 млрд. дол. або менше 5% від рівня інвестицій у набагато меншу Угорщину [22].

5. *Відсутність порядку, норм у ринкових операціях.* Слабка інфраструктура, незахищеність прав приватної власності, низький рівень конкуренції на ринках, свавілля у ринковому регулюванні, нестабільність соціального захисту спричинили надзвичайно низьку оцінку економічної свободи в більшості пост-соціалістичних країн. Так, Росія опинилась на 105 місці зі 115-ти, а Україна ще нижче, поряд з Албанією і Хорватією [13].

**Вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність найбільших корпорацій машинобудування
для добувної промисловості Західного регіону України**

Фактори	ВАТ «Авто-мат»	ВАТ «Бориславський експериментальний ливарно-механічний завод»	ВАТ "Дослідно-механічний завод «Карпати»	ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	ВАТ «Львівський експериментальний механічний завод»	ВАТ «Побережський завод пресових агрегатів»	Частка корпорацій, на які фактор чинить вплив, %		
							Значний вплив	Середній вплив	Незначний вплив
Політичні фактори	Політичне структуроване суспільство	—	Політичне структуроване суспільство	—	Високе податкове навантаження	—	—	33,33	66,67
Фінансово-економічні фактори	Високі ставки податків з виробника	Відсутність платоспроможних замовників	Високі ставки податків з виробника	—	Відсутність обігових коштів	Нестабільність цін на паливно-енергетичні ресурси, сировину	50	33,33	16,67
Виробничо-технологічні фактори	Застарілі технологічні процеси	Застаріле обладнання	Застарілі технологічні процеси	—	Застаріле устаткування, нестача кадрів	Фізична та моральна зношеність основних засобів	50	50	—
Соціальні фактори	Низький прожитковий рівень населення	Низький життєвий рівень	Низький прожитковий рівень населення	—	Низька платоспроможність населення	—	50	—	50
Екологічні фактори	Забруднення зовнішнього середовища	—	Забруднення зовнішнього середовища	—	Природні катаклізми	—	—	16,67	83,33
Істотні проблеми, які впливають на діяльність	Недостатній оборотний капітал	Зношене обладнання, брак кваліфікованих кадрів робочих спеціальностей.	Нестача обігових коштів, та кваліфікованих кадрів	Перспективи розвитку суттєво залежать від фінансово-економічного стану в країні	Політично-економічні події негативно вплинули на виробничо-фінансову ситуацію	Нестабільність цін на паливно-енергетичні ресурси, матеріали та сировину	—	—	—

Таблиця 2

Вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність найбільших машинобудівних корпорацій з виробництва підіймального і такелажного устаткування Західного регіону України

Фактори	ВАТ «Автовантажмаш»	ВАТ «Калуський завод будівельних машин»	ВАТ «Калуський завод комунального устаткування»	ВАТ «Конвеєр»	ВАТ «Дрогобицька й завод автомобільних кранів»	Частка корпорацій, на які фактор чинить вплив, %		
						Значний вплив	Середній вплив	Незначний вплив
Політичні фактори		Нестабільність фінансової політики	Відсутність ефективних ринкових реформ		Часті зміни в законодавчій базі	—	33,33	66,67
Фінансово-економічні фактори		Податковий тиск	Податковий тиск.		Податковий тиск, нестабільність в економіці	50	33,33	16,67
Виробничо-технологічні фактори		Відсутність сучасного устаткування	Брак обігових коштів, фізична та моральна зношеність основних засобів		Морально-застаріле обладнання	50	50	—
Соціальні фактори		Низький прожитковий рівень	Низька заробітня плата.		Низька платоспроможність населення	50	—	50
Екологічні фактори					Незадовільний стан екології області	—	16,67	83,33
Істотні проблеми, які впливають на діяльність	Недостатньо обігових коштів для розвитку виробництва	Недосконалена податкова система, існуюча в Україні	Значний податковий тиск, брак обігових коштів, застаріле обладнання.	Загальна криза в економіці		—		

6. *Неефективна конкуренція.* У Радянському Союзі при командній економіці переважна більшість підприємств не те що не діяли за умов ринкового попиту і пропозиції, а навіть не розуміли їх суті. С.Ліпсет [18] наводить приклад з офіційної статистики СРСР, що з підприємств, які були в державній власності в 1980-х рр. більш ніж 50% були постійно неприбутковими і виживали лише завдяки величезним обсягам державних дотацій.

7. *Проблеми корпоративного управління.* Саме вони визнані найслабшим місцем у діяльності

підприємств пост-радянських країн. Так, згідно дослідження [8] 13% російських компаній отримали оцінку свого корпоративного управління «жахливо», 46% — «погано» і лише 39% — «добре».

8. *Обмежені досвід і кваліфікація працівників та управлінців.* У праці [8] типового пострадянського керівника описують як особу з незвичними технічними навичками, але фактично без досвіду прийняття рішень, найму і управління кадрами, мотивації працівників, управління фінансами, встановлення цілей, здійснення реклами, оцінювання витрат, встановлен-

**Вплив факторів зовнішнього середовища
на діяльність найбільших сільськогосподарських машинобудівних корпорацій Західного регіону України**

Фактори	ВАТ «Ковель-сільмаш»	ВАТ «Завод «Львівсільмаш»	ВАТ «Рівне сільмаш»	ВАТ «Львівавтозапчастина»	ВАТ «Львівагро-машпроект»	ВАТ «Чортківський завод "Агро-маш"»	Частка корпорацій, на які фактор чинить вплив, %		
							Значний вплив	Середній вплив	Незначний вплив
Політичні фактори	Взаємовідносини України з країнами СНД	Нестабільна законодавча система			Відсутність належної державної підтримки	Нестабільна політико-економічна ситуація в Україні	—	33,33	66,67
Фінансово-економічні фактори	Неплатоспроможність покупців, нестача оборотних коштів, високі податки, звуження ринку збуту, конкуренція, зростання цін на металопрокат	Низька платоспроможність споживачів сезонний попит на сільгосптехніку; відсутність інвестицій	Значний податковий тиск	Різне зниження попиту на продукцію	Високі ставки податків, відсутність обігових коштів	Неплатоспроможність замовників	50	33,33	16,67
Виробничо-технологічні фактори	Великий процент зношеності основних виробничих засобів		Застарілі технології виробництва	Морально і фізично застаріле обладнання	Застаріле обладнання недостатньо підготоване виробництво, відсутність обігових коштів		50	50	—
Соціальні фактори	Наявність не-промсфери	Надлишкова чисельність працівників	Відсутність мотивації праці.	Недостатньо високий професійний рівень кадрів	Низький рівень заробітної плати		50	—	50
Екологічні фактори		Шкідливі викиди в атмосферу від ливарного виробництва		Розміщення підприємства в житловій зоні	Стихійні лиха		—	16,67	83,33
Істотні проблеми, які впливають на діяльність	Звуження ринку збуту, нестача оборотних коштів, сильний податковий тиск	Утримання великої соціальної сфери	Нестабільність податкової політики	Неплатоспроможність споживачів, сезонність сільськогосподарських робіт	Відсутність обігових коштів, застаріле обладнання	Неплатоспроможність населення	—		

ня цін і без навиків взаємодії з акціонерами та правлінням корпорації. Вони абсолютно не володіли знаннями про ринки акцій, приватні банки і позики тощо. Рутинна управлінська тактика і методи менеджменту, що склались в часи командної економіки і були абсолютно не прийнятними для ринку, продовжували використовуватись на практиці.

За всіма показниками сучасний стан економіки пост-радянських країн (так званий «гіпокапіталізм») суттєво відрізняється і від розвинутої ринкової економіки, яка існує, наприклад, у США та країнах Західної Європи, і від новостворюваної ринкової економіки, як наприклад, у Чілі. На думку керівників іноземних підприємств, що намагаються діяти в пост-радянських країнах, дві найважливіші риси гіпокапіталістичної економіки: її суттєва відмінність від класичної ринкової економіки та її непередбачуваність. Внаслідок цих двох факторів виникають запитання щодо можливості застосування в таких умовах традиційних методів управління і мікроекономічних теорій взагалі [14].

Авторами було проаналізовано основні зовнішні фактори впливу на діяльність трьох груп вітчизняних машинобудівних корпорацій Західного регіону України (машинобудування для добувної промисловості, сільськогосподарське машинобудування та виробництво підйомального і такелажного устаткування) за матеріалами їх офіційної звітності (табл. 1—3).

Як бачимо, найбільший вплив мають фінансово-економічні та виробничо-технологічні фактори. Натомість конкурентний вплив навіть не зазначається жодною із корпорацій серед істотних проблем, які впливають на їх діяльність, що може свідчити про відсутність систем управління конкурентоспроможністю на цих підприємствах.

IV. Висновки. У статті проаналізовано фактори зовнішнього середовища підприємства, що розрізняються за складністю й невизначеністю. Констатовано, що ринкове середовище в Україні характеризується: 1) несформованим, непередбачуваним економічним циклом, 2) високим рівнем злочинності, 3) офіційною корупцією, бюрократією, 4) слабким інвестиційним ринком, 5) відсутністю чітких норм, порядку у ринкових операціях, 6) неефективною конкуренцією, 7) проблемами корпоративного управління, 8) обмеженістю досвіду, кваліфікації кадрів тощо. Аналіз зовнішніх факторів впливу на діяльність трьох груп вітчизняних машинобудівних корпорацій Західного регіону України виявив найбільший вплив фінансово-економічних та виробничо-технологічних факторів.

Література

1. Кузьмін О.Є., Горбаль Н.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства:

Підручник. — Л.: Компакт-ЛІВ, 2005. — 304 с. 2. **Портер М.** Конкуренція: Учеб. пособие. — М.: Вильямс, 2001. — 495 с. 3. **Фатхутдинов Р.А.** Стратегический маркетинг. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2002. — 448 с. 4. **Черненко М.** Проблеми керування українськими підприємствами // Корпоративные системы. — 2002. — № 4. 5. **Armstrong, J.S.** (1982), The value of formal planning for strategic decisions // *Strategic Management Journal*. — Vol. 3. — pp. 197—211. 6. **Aslund A.** How Russia became a market economy. — Washington, DC: Brookings Institution, 1995. 7. **Bayer A.** Hugging the bear. *J Bus Strategy* 1995; 16:43-9. 8. **Blasi J, Kroumova M, Kruse D.** Kremlin capitalism: privatizing the Russian economy. — Ithaca, NY: ICR Press/Cornell, 1997. 9. **Bresser, R.K. and Bishop, R.C.** (1983), Dysfunctional effects of formal planning: two theoretical explanations // *Academy of Management Review*. — Vol. 8. — pp. 588—99. 10. **Duncan, R.B.** (1972), Characteristics of organizational environments and perceived environmental uncertainty // *Administrative Science Quarterly*. — Vol. 17. — pp. 313—27. 11. **Feller G.** The rough road from Marx to markets. *J Bus Strategy* 1996; 17: 47-51. 12. **Grinyer, P.H., Al-Bazzaz, S. and Yasai-Ardekani, M.** (1986), Towards a contingency theory of corporate planning: findings in 48 UK companies // *Strategic Management Journal*. — Vol. 7. — pp. 3—28. 13. **Gwartney J, Lawson R.** Economic freedom of the world, 1997 annual report. — Vancouver, BC: Fraser Institute, 1997. 14. **Hunter J. G.** Determinants of business success under «hypercapiatalism»: Case studies of Russian firms and their strategies. *Journal of Business Research* 56 (2003) 113-120. 15. **Kukalis, S.** (1991), «Determinants of strategic planning systems in large organizations: a contingency approach // *Journal of Management Studies*. — Vol. 28, No. 2. — pp. 143—60. 16. **Leitzel J.** Lessons of the Russian economic transition. *Prob Post-Communism* 1997; 44:49-57. 17. **Lindsay, W.M. and Rue, L.W.** (1980), Impact of the business environment on the long range planning process: a contingency view // *Academy of Management Journal*. — Vol. 23. — pp. 385—404. 18. **Lipset S.** In: Moore J, editor. Legacies of the collapse of Marxism. — Lanham, MD: George Mason Univ. Press, 1994. — pp. 209—31. 19. **Lorange, P.** (1980), Corporate Planning: An Executive Viewpoint, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ. 20. **Palei O.** Personal communication. November 1998. 21. **Thune, S.S. and House, R.J.** (1970), Where long-range planning pays off: findings of a survey of formal and informal planners // *Business Horizons*. — Vol. 13, No. 4. — pp. 81—7. 22. **Vanden Heuvel K, Cohen S.** The other Russia. *Nation* 1997; 24—6 (August 11/18).